

CREACIÓ EN UN TRÀNSIT. LA CUSTÒDIA DE L'ENIGME

Treball de col·laboració Universitat de Barcelona - MACBA

Mireia Feliu Fabra
Juny 1997

ÍNDIX

Introducció	3
El temps del present	4
Saber de superfície	5
El fonament abismal: la llibertat	6
La ciutat, lloc de creació	8
L'obra oberta. Diàleg	9
La custòdia de l'enigma	10
Bibliografia	11

INTRODUCCIÓ

L'individu actual ha proclamat ja el valor de la diferència enfront aquell pensament clàssic basat en un principi analògic. I en aquesta proclamació, ha descobert tota la complexitat del seu ésser i de la realitat que l'envolta. Vida i mort han deixat de ser contraris per reconèixer-se integrats dins el propi subjecte, de tal manera que el misteri, allò desconegut, ja no és quelcom exterior i transcendent, sinó experiència nostra latent en la quotidianitat.

En el treball que ara s'exposa s'ha volgut mantenir un diàleg entre tres veus: l'obra d'Ángeles Marco Sense títol (1987) exposada en el MACBA dins l'exposició *Introversions*, el discurs de la mateixa proposta expositiva i el pensament filosòfic que acompanya aquestes manifestacions. Aquest últim, a la vegada, serveix d'eix vertebrador, en tant que ofereix de manera més immediata la "paraula", això és, l'instrument imprescindible per a l'articulació d'idees que aquí es pretén. Només una breu cita per introduir-la:

¿Qué es sabiduría hoy? (...) Responder (...) significa precipitarse (...) en las zonas más oscuras y opacas del yo, atravesar las zonas más impracticables y resistentes de la experiencia humana, moviéndose rápidamente, de golpe, para estar a la altura de la mutación que nos domina y excede.¹

¹ Rella, Franco. La búsqueda del presente. Miradas sobre la modernidad. Escola Tècnica Superior d'Arquitectura del Vallès, Edicions UPC. Barcelona, 1995. Pàg. 20

EL TEMPS DEL PRESENT

El fluctuar (...) es fuente, "mater", de toda la realidad, la realidad, la realidad misma.²

El terra que havíem confiat sòlid, s'ha fet ara fonedís. I el temps, com a esdevenidor lineal que ens condueix a una fita desitjosament gloriosa, la qual legitima un passat que ja ha estat, manca també ara de sentit. Perquè aquest passat que es creia superat s'ha desfet. Un cop de vent n'ha escampat les restes. I enmig de la constel·lació de fragments, ja no és possible establir límits. Qualsevol intent en resulta faloç o, si més no, inútil. Perquè respon a un tancar els ulls, a una ignorància voluntària d'una situació que és ja patent: la impossibilitat de delimitar un present o un passat, en tant que ambdós es conjuguen en una atemporalitat que se'ns fa escàpol. Vagabundegem, doncs, per aquest temps que se'ns mostra com a transitorietat, com a instants fugissers mancats de consistència.

En aquest sentit, l'obra d'Ángeles Marco s'emmarca dins el sentiment de "fluctuació" del i en el temps o, més ben dit, en la vivència més íntima d'un passar que s'escola. De tal manera que l'experiència és viscuda de forma angoixant. El subjecte es troba sol enmig d'una realitat complexa que l'excedeix. Això és, viu constantment el buit, la manca d'un fonament en el qual poder-se recolzar. L'única veu que sent és la latència del cor, que ja no tem la foscor desconeguda d'una contradicció irresoluble, sinó la inseguretat per la fragilitat de l'instant. Aquest, mancat de contingut, és alliberat de tota la càrrega feixuga d'un equipatge acumulat en la carrera d'un passat històric. El present és ara un present continu.

Caminem, doncs, nus. No es tracta d'un "avançar cap a", sinó d'un *continu passar per*, en un *estat de transició permanent* en el qual ens *acompanya la carència*³. Vivim en el límit. En un entre.

I en aquesta manca de fonament intentem, no obstant, trobar quelcom que pugui definir-nos, per tal de poder obtenir, a través de la nostra condició de nuesa, un cert coneixement (que no deixarà d'ésser lectura) del món real.

² Werke, *Tagebücher und Briefe*, München 1978-88, 176 (555); citat per Franco Rella a *La búsqueda del presente. Miradas sobre la modernidad*, cit. Pàg. 12

³ Pérez, David. *Ángeles Marco. Sobre la pasión y el rigor*. Article publicat a *Lápiz* n° 82/83, desembre/gener 1992. Pàg. 193

SABER DE SUPERFÍCIE

*En un mundo estructurado de esa forma (apolínia) y artificialmente protegido irrumpió ahora el extático sonido de la fiesta dionisiaca, en el cual la **desmesura** toda de la naturaleza se revelaba a la vez en placer y dolor y conocimiento. Todo lo que hasta ese momento era considerado como límite, como determinación de la medida, demostró ser aquí una apariencia artificial: la “desmesura” se desveló como verdad.⁴*

En aquest apartat del treball, voldria senyalar un aspecte que em sembla prou interessant i important dins els tres àmbits paral·lels en els quals es desenvolupa el discurs: la reflexió, l'obra d'Ángeles Marco i l'exposició *Introversions*. Es tracta d'una mena d'inversió del Mite de la caverna de Plató que tan sovint s'ha aludit en el pensament actual. Plató considerava com a realitat veritable el Món de les Idees, entitats amb existència objectiva, immutables i eternes, només perceptibles per l'enteniment, i que constitueixen l'essència i per tant, la causa del món sensible. Aquest, sotmès a un esdevenir i canvi constant, no pot ésser sinó ombra que participa de la Idea a través d'una relació analògica. El coneixement real i vertader (i per tant, segons Plató, universal i necessari), correspon, doncs, només a aquell referit a les entitats essencials.

Ara, però, aquesta construcció intel·lectual ha esdevingut falaç, perquè s'ha descobert com allò que era: una torre de conceptes que finalment ha caigut per la seva fragilitat. Car és real la nostra experiència, i veritable també la raó del cos, dels sentits. No es tracta de trobar un coneixement objectiu de les coses, sinó d'assaborir-les, de custodiar la seva intimitat construint un saber de superfície.

Un saber que ens mostri l'emoció del subjecte, el dolor i el plaer, i que sigui capaç d'enriquir-se en la contemplació del detall més ínfim. Que parteixi de la realitat quotidiana i en faci d'ella l'objecte més preuat. Construïm un discurs de la naturalesa humana que sàpiga integrar la contradicció que li és intrínseca. Això és, que sigui capaç de suggerir totes les latències de la vida, més fortes, més dèbils, generadores o angoixants...

En aquest sentit, l'exposició *Introversions* ens ofereix no tan sols objectes, formes, sinó batecs que murmuren experiències vitals.

*Ángeles Marco nos introduce en la boca del tiempo, como si éste, en un bostezo, nos estuviera tragando.*⁵

I és que la transitorietat del nostre temps no és quelcom que imaginem, sinó que la vivim i la sentim en la nostra pell. Discontinuitat, fragmentació i estranyament vers una realitat que, precisament per ser canviant, esdevé encara més propera, més “real” i, fins i tot, més punyent.

La pluralitat es fonamenta en la mateixa pluralitat. El discurs, doncs, esdevé múltiple. I precisament en la multiplicitat de reaccions que és capaç de provocar radica el seu valor.

⁴ Nietzsche, Friederich. *El nacimiento de la tragedia*, Alianza Editorial, Madrid 1993. Pàg.242. El subratllat és meu.

⁵ Pastor, Marina. *Los Soles Robados*, a *Entre-tiempos*, Trayecto Galeria, juny-juliol 1992.

EL FONAMENT ABISMAL: LA LLIBERTAT

Circulando en ese sucederse inescapable de instantes en el que el tiempo se abandona al azar, (Ángeles Marco) nos muestra la impotencia refleja del que contempla la nada cuando se contempla a sí mismo, del que se sumerge en el laberinto de su propio oído cuando intenta escucharse afirmando el verbo que repite incansablemente.⁶

En l'intent de definir-se, el subjecte es troba davant l'abisme, perquè en situar el seu rostre davant el mirall hi reconeix el no-res.⁷ La seva imatge no es troba sencera i unificada, sinó que participa de la discontinuïtat del món, i esdevé etèria, incorporària.

I així, en aquest voler contemplar-se a sí mateix, es produeix la fractura, la consciència de l'escisió en la qual *aflora el yo desconocido, y lo ausente*.⁸ Davant aquest buit el subjecte es perd i no sap on situar-se. És ell mateix *atopos*, sense lloc i, precisament per això, lliure.

*Esta posibilidad de libertad no consiste en elegir lo bueno o lo malo (...). La posibilidad de la libertad consiste en que se puede.*⁹

I en aquest "poder" permanent, l'ésser es reconeix múltiple, de tal manera que la contradicció que havia reconegut en el món exterior es troba ara dins seu. Aquest descobriment el porta a una experiència angoixant del límit. És la caiguda al buit suggerida per Ángeles Marco en l'elevator de la seva obra exposada a *Introversions*.

*El hombre, precisamente él, carece de confines, es él mismo el confin y el límite del mundo.*¹⁰

Això és, l'home, tal com deia Protàgores, esdevé la mesura de totes les coses, en tant que és ell mateix frontera, *limen*, a través del qual transiten els contraris en el seu conflicte.

Dostoievsky el defineix com a criatura que ha de ser essencialment mancada de caràcter. Musil ratifica: perquè tenint totes les qualitats, no en té cap que domini. I és que condició intrínseca de la llibertat és la contradicció mai resolta, que comporta un no deturar-se de la voluntat (entesa en sentit schopenhaurià). L'ésser no és res més que voluntat de ser. Voluntat que no descansa mai, desig sempre insatisfet, que no coneix clausura, perquè no hi ha valor definitiu al qual dirigir-se, ni norma natural a la qual transgredir.

⁶ Pastor; Marina. *Los Soles Robados*. A *Entre-tiempos*, cit.

⁷ Nota: En referir-me al no-res, no pretenc aludir a una absència absoluta d'ésser, sinó a l'absència de qualsevol cosa que no estigui subjecte a metamorfosi i, per tant, l'absència de qualsevol fonament, *epístion*, de qualsevol *paraula plena* en la qual poguem confiar sense témer la seva fragilitat.

⁸ Melchior-Bonet, Sabine. *Historia del espejo*; Ed. Herder, Barcelona 1996. Pàg. 236

⁹ Kierkegaard, Soren. *El Concepto de la Angustia*, Ed. Guadarrama, Madrid 1965. Pàg. 21. El subratllat és meu.

¹⁰ Rella, Franco. *La búsqueda del presente*. *Miradas sobre la modernidad*, cit. Pàg. 39

*La vida ja no és sinó un joc i l'home s'ha de triar ell mateix la finalitat, sense comandament, sense consell.*¹¹

Recordem a Baudelaire. La seva angoixa és comparable a la d'Ángeles Marco, malgrat la distància històrica entre ambdós. Baudelaire, definit per Sartre, és l'home que se sent abisme, perquè no essent causa ni efecte de res, no pot trobar res fora d'ell. I això provoca l'isolament total. És a dir, es produeix en la seva persona una doble contradicció. En primer lloc, el desig de trobar en ell mateix un altre per tal de poder-se definir. Això és, de posseir un jutge objectiu, una norma originària, universal i necessària a partir de la qual poder fer-se ell mateix en aquest món. Però aquest altre no hi és. Es manté ocult en l'enigma de la contradicció no resolta que hem de suportar, el no-res necessari en la llibertat tan anhelada pel poeta de la modernitat. I d'altra banda, com contemplar-se un mateix? Com ser a la vegada objecte i subjecte?

En segon lloc, la necessitat de l'individu de prendre posicions, de definir-se, esdevé ansietat davant aquest buit, davant el caràcter fugisser i inestable de tot coneixement. L'elevador d'Ángeles Marco ens desitua del centre, i ens condueix al límit del precipici. Podem abocar-nos al buit, o tornar enrera i fer veure que no l'hem vist, o bé caminar en el marge, mantenint-nos drets, conscients, no obstant, de l'abisme. Sigui quina sigui, serem nosaltres en solitud els únics responsables de la decisió.

¹¹ Sartre, Jean-Paul. Baudelaire, Ed. Anagrama, Barcelona 1969. Pàg. 26

LA CIUTAT, LLOC DE CREACIÓ

La ciutat, com a xarxa en la qual s'entrecreuen infinitat de discursos, els quals mostren la seva fragilitat, esdevé el paradigma de l'experiència abismal de llibertat i d'inefabilitat, que fuig del cànon de tota representació. Noció que s'identifica amb el fum incorpori que cobreix la vida urbana, i que posseeix en el seu caràcter inaprehensible, una bellesa estrepitosa i a la vegada terrorífica. Per què? Per la impossibilitat d'establir límits i, per tant, per la infinita pluralitat de possibilitats.

I tot aquest vaivé urbà, expressió del dinamisme constant al voltant d'una realitat "construïda" pels mateixos individus i que, no obstant, acaba excedint al seu domini, ens condueix a la idea de creació en tant que experiència de llibertat. Això és, en la consciència de la pròpia finitud i, per tant, de la necessitat, l'individu és capaç de superar-la, o almenys, d'assumir-la, a través de la creació d'un paisatge integrador de la paradoxa vigent en el nostre segle.¹² Perquè ha calgut un nou llenguatge que compregués, sense velar-la, la complexitat del món real, això és, *lo finito, lo caduco y lo transitorio de nuestra existencia y de las cosas que nos circundan como, y al mismo tiempo, lo infinito, lo indeterminado de nuestra busqueda.*¹³

Baudelaire, en referència a la prosa poètica com a nou llenguatge contenidor del saber de la duplicitat i la contradicció, afirmava que *el ideal de esta lengua es un ideal "obsesivo", que nace "del frecuentar las ciudades inmensas, de la trama de sus desmesuradas relaciones". Nace del deseo de captar en pleno la disonancia.*¹⁴

*Nosotros, así como nuestro entorno, formamos parte de una realidad que se explica a sí misma y por lo tanto víctima de múltiples paradojas.*¹⁵

Partint d'aquesta cita, ens podem remetre d'una manera quasi bé mecànica a l'obra de Jana Sterbak Remote Control II (Control remot II) (1989), situada davant de l'elevador (Sense títol, 1987) d'Ángeles Marco dins el discurs d'*Introversions*. Aquesta demostra la nostra fragilitat: quelcom que en un principi serveix de suport al subjecte situat "en suspensió" (físicament en la performance i metafòricament en el món), finalment s'escapa del domini de l'individu, el qual se sotmet a la voluntat d'un "altre".

L'obra d'art, per tant, inclou necessàriament la contradicció, perquè contradictòria és la veritat de la nostra vida, i contradictori és el subjecte. I així, la pròpia creació esdevé testimoniatge de la impossibilitat de trobar cap valor absolut i, per tant, del qüestionament perpetu.

¹² Considero necessari senyalar aquí l'exemple clar de la nostra ciutat: Barcelona, nucli urbà en el qual es produeix tota una xarxa de manifestacions diverses que entren, surten i s'entrecreuen constantment, produint un dinamisme vital visible en "creacions" com la de l'exposició *Introversions*. En ella, les latències més dispars conviuen en una riquesa ingent de tensions.

¹³ Schlegel, citat per Franco Rella a La búsqueda del presente. Miradas sobre la modernidad, cit. Pàg. 11

¹⁴ Baudelaire, citat per Franco Rella a La búsqueda del presente. Miradas sobre la modernidad, cit. Pàg. 19

¹⁵ Moure, Glòria. *Ángeles Marco. En el tejido de la discontinuidad*, a Ángeles Marco. Sobre el tránsito "Instalación", Sala de Exposiciones del Banco Bilbao Vizcaya, Barcelona, 17 de gener-25 de febrer 1989

L'OBRA OBERTA. DIÀLEG

I aquest qüestionament sense fi inclou en ell mateix, com la ciutat de Balzac, totes les veus i els silencis possibles. Així mateix, en la mateixa exposició d'*Introversions*, les obres són enriquides en el contacte entre elles, de manera que és possible descobrir-hi noves connotacions que fins ara havien restat ocultes.

A la vegada, el muntatge expositiu permet la observació de les obres des de punts de vista distints, de tal manera que les relacions dialèctiques esmentades no són de cap manera estàtiques, reduïdes a un sol espai concret, sinó que s'integren en un joc suggestiu que convida a l'espectador a participar-hi.

Altrament, la manipulació de l'espai on s'ubiquen, a primer cop d'ull podria semblar limitar-se a un recorregut que marca clarament l'inici i el final d'un discurs tancat. Però més enllà, hi descobrim una sèrie d'encontres provocats, els quals s'obren contràriament a la reflexió i que, per tant, participen de la custòdia de la nostra condició enigmàtica (en termes de W. Benjamin) la qual cal que sigui experimentada si se la vol reconèixer. Per això les obres no poden ser sinó latències, "introversions".

En aquest sentit, s'estableix una relació dialèctica entre Control remot II (1989) de Jana Sterbak i l'elevador d'Ángeles Marco (Sense títol, 1987). La ironia implícita en l'obra de Jana Sterbak es mostra com un intent de superar la necessitat a la qual el subjecte es veu sotmès. Això és, partint d'un instrument artificial, construït a través d'uns materials (que connecten formalment ja amb l'elevador) i una tecnologia del present, l'artista manifesta l'etern desig de llibertat i a la vegada de domini de la persona envers la realitat. I no obstant, aquell mateix artifici acaba convertint el subjecte en objecte d'una voluntat aliena. La ironia esdevé tràgica. Perquè la llibertat no és ja una qüestió de domini, sinó de capacitat de fer de l'experiència de transitorietat, de la consciència de l'esquerda anunciadora de l'abisme, el nostre saber, que malgrat que fràgil, serà real. Ángeles Marco ens recorda altra vegada la impossibilitat de resoldre finalment la contradicció. Car nosaltres mateixos som aquest anhel eternament insatisfet, condemnat a no ésser mai resolt. Recordem altra vegada a Schopenhauer: l'ésser no és res més que voluntat de ser.

LA CUSTÒDIA DE L'ENIGME

*El destino de un misterio es ser re-velado, nunca des-velado, y esto es lo que hace la poesía (...) El misterio es en sí respuesta como lo es la poesía. La misma vida en su acontecer, en su cambio, es misterio.*¹⁶

Això ens ho murmura de manera inquietant l'elevador d'Ángeles Marco, en tant que anunciador de l'abisme al qual l'home es veu abocat en qualsevol intent de definició i, per tant, de domini. La fredor del ferro sembla suggerir la mateixa distància que la paraula, concretament la de l'home de la metròpolis, reserva respecte a allò al qual es refereix.

Nietzsche cantava a la naturalesa enigmàtica, celebrava la recuperació per part d'aquesta del seu fill perdut, l'home, a través de la cançó dionisiaca. Fent un salt en el temps, Sergio Givone proposa la ironia per aconseguir la conversió de la necessitat en llibertat, de tal manera que l'individu sigui capaç, a través de la paraula (com afirma Franco Rella), de fer-se seva la realitat (fet que no implica la resolució de l'enigma, sinó la capacitat d'establir-hi una relació lúdica). No obstant, malgrat la necessitat de no encallar-nos en un pensament negatiu, és inevitable la rèmora del dol i el sentiment d'exili, de pèrdua o, més exactament, l'angoixa davant la impossibilitat de resoldre un conflicte que en una il·lusió passada s'havia oblidat.

*(...) y cuando una poesía exquisita hace que las lágrimas rebasen los ojos, esas lágrimas no son la prueba de un exceso de gozo, sino más bien el testimonio de una irritada melancolía, de una postulación nerviosa, de una naturaleza exiliada en lo imperfecto que quería adueñarse inmediatamente, en esta misma tierra, de un paraíso revelado.*¹⁷

Però és precisament la consciència d'aquesta fractura allò que ens condueix a "fer coses", tal com Rilke havia après de Cézanne, o com ho indica Ana Martínez-Collado en el seu escrit La narración infinita.¹⁸ Ens situa en el llindar, a l'extrem que no deixa de ser la realitat mateixa, i ens porta a experimentar aquest punt d'oscil·lació entre ser y no ser on, com escrigué Hölderlin, *todo lo posible deviene real*.¹⁹

I des d'aquest marge entre allò real i allò fictici, entre finit i infinit, entre la vida i la mort, en el límit del mirall, continuar construint històries que encara no han estat dites. Sempre custodiant l'enigma.

¹⁶ Maillard, Chantal. La creación por la metáfora. Introducción a la razón-poética, Anthropos, Ed. del hombre. Barcelona 1992. Pàg. 34, 35

¹⁷) Baudelaire, Notes nouvelles sur E.A. Poe, citat per Franco Rella La búsqueda del presente. Miradas sobre la modernidad, cit. Pàg. 31

¹⁸ Escrit publicat a Arte. Proyectos e ideas n° 3, novembre 1994

¹⁹ Citat per Franco Rella a La búsqueda del presente. Miradas sobre la modernidad, cit. Pàg.26

BIBLIOGRAFIA

AAVV. Accents

Palau Robert

Barcelona, febrer-març 1989

BASF Generalitat de Catalunya

AAVV. Ángeles Marco. Sobre el tránsito. "Instalación"

Sala de Exposiciones del Banco Bilbao Vizcaya

Barcelona, 17 de gener - 25 de febrer, 1989

AAVV. Entre-tiempos

Trayecto Galeria

Juny - juliol, 1992

AAVV. Finisecular

Centre Cultural Mislata

València, 25 d'agost - 30 de setembre, 1989

AAVV. Modos de ver Pintura y Escultura del último decenio en Valencia

IVAM, Centre del Carme

València, abril-juny 1989

Kierkegaard, Soren. El Concepto de la Angustia

Ed. Guadarrama

Madrid, 1965

Nietzsche, Friederich. El nacimiento de la tragedia

Libro de Bolsillo

Alianza Editorial

Madrid, 1993

Maillard, Chantal. La creación por la metáfora. Introducción a la razón-poética

Col. Pensamiento crítico/ pensamiento utópico

Anthropos. Ed. del hombre

Barcelona, 1992

Melchior-Bonet, Sabine. Historia del espejo

Ed. Herder

Barcelona, 1996

Pérez, David. *Ángeles Marco. Sobre la pasión y el rigor*, a Lápiz nº 82/83
Deseembre / gener 1992. Pàg. 192-195

Rella, Franco. La búsqueda del presente. Miradas sobre la modernidad
Textos i documents d'arquitectura
Escola Tècnica Superior d'arquitectura del Vallès
Edicions UPC
Barcelona, 1995

Sartre, Jean -Paul. Baudelaire
Ed. Anagrama
Barcelona, 1969